Eduskunnan lakivaliokunnalle

12.10.2018

Asiantuntijalausunto liittyen hallituksen esitykseen HE882018 vp eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

Hallituksen esitys lain uudistuksesta on ajankohtainen ja tarpeellinen ja siinä on tavoitettu nähdäkseni erittäin hyvin kyseisen lainkäyttöalan tämänhetkiset ongelmakohdat ja haasteet. Kiinnitänkin tässä lausunnossa lakivaliokunnan huomiota vain kolmeen esityksen kohtaan.

1. Lapsen oikeus tavata muuta henkilöä kuin vanhempaansa 9 c §

Tämä kyseinen säännös lienee saanut alkunsa siitä ajatuksesta, että sillä edistettäisiin lapsen suhdetta isovanhempaan. Tällaisten tapausten lukumääräksi on hallituksen esityksessä arvioitu enintään ”joitakin kymmeniä vuodessa” (s. 19). Avioerojen yleistyminen aiheuttaa muutoksia perinteisiin perherakenteisiin. Oletettavaa on, että uusperheiden yleistyessä myös sellaiset henkilöt, jotka ovat toimineet lapselle uusperheessä sosiaalisena vanhempana, tulevat pyytämään tuomioistuinta vahvistamaan heille tapaamisoikeuden lapseen tilanteessa, jossa he eroavat lapsen biologisesta vanhemmasta. Suomen oikeuskäytännössä on jo tapaus, jossa lapsi määrättiin biologisen äidin kuoleman jälkeen asumaan sijaishuoltajana toimineen miehen, joka oli joitakin vuosia aikaisemmin asunut yhdessä lapsen ja äidin kanssa, eli lapsen ns. sosiaalisena vanhempana pidetyn henkilön luokse, vaikka lapsen biologinen isä oli tavannut lasta

säännöllisesti koko ikänsä, hänen ei katsottu olevan haitaksi lapselle ja hän haki äidin kuoleman jälkeen lapsen asumista itsellensä (Turun hovioikeus S 17/919). Ulkomaisessa asiaa koskevassa tutkimuskirjallisuudessa on esitetty huoli siitä, että tällaisten päätösten myötä esimerkiksi oheishuoltajana toimiva lapsen isovanhempi voisi hakea lapsen asumisen siirtoa ja huoltoa biologiselta vanhemmalta itselleen, koska ei pidä lapsen olosuhteita biologisen vanhemman luona ”lapsen edun mukaisena”.[1,2,3]

Vuonna 1989 hyväksytty YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista lausuu yksiselitteisen selvästi, että jokaisella lapsella on normatiivisen lähtökohtaisesti sitova ihmisoikeus biologiseen isäänsä ja äitiinsä. Lapsen luovuttamattoman ja ihmisoikeudellisen edun mukaista on, että lapsella on oikeus (a) tuntea biologinen alkuperänsä ja säilyttää biologiset sukulaissuhteensa, (b) olla biologisten vanhempiensa hoidettavana ja (c) olla yhteydessä biologiseen vanhempaansa. Herätän tässä kysymyksen siitä, tulisiko Lapsen huoltoa koskevassa 1 §:ssä täsmentää, että lapsen huollosta ja asumisesta vastaavat ensi sijassa lapsen biologiset vanhemmat, mikäli sen ei katsota olevan selkeästi lapsen edun vastaista.

2. Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa 15 a §

Tuomioistuimessa kuultavan henkilön psyykkinen tila ja tilanteen aiheuttama stressi vaikuttavat henkilön esiintymiseen oikeudessa ja sen vaikutuksesta myös oikeudelliseen päätöksentekoon.[4] Ulkomaisessa oikeudenkäyntiä ja stressiä käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa on vuosina kiinnitetty lisääntyvissä määrin huomiota oikeudessa asianomistajina tai todistajina esiintyvien lasten kokemaan stressiin. Lasten oikeusjärjestelmää koskevan tiedon ja ymmärryksen puutteen on osoitettu olevan

[1] 2 Richards, J. L. (1992). The natural parent preference versus third parties: Expanding the definition of parent. *Nova Law Review, 16*, 733–766.
[2] Wynne, E. E. (1997). Children's rights and the biological bias in biological parent versus third-party custody disputes. *Child Psychiatry and Human Development, 27*(3), 179-191.
[3] Holtzman, M. (2002). The ‘‘Family relations’’ doctrine: Extending supreme court precedent to custody disputes between biological and nonbiological parents. Family relations: Interdisciplinary *Journal of Applied Family Science, 51*(4), 335-343.
[4] Häkkänen-Nyholm, H. (2017). Oikeusprosessiin liittyvä stressi ja reaktiiviset häiriöt. *Duodecim, 133*(24), 2351-2356.

oikeudessa kuultaville lapsille huomattava stressin aiheuttaja.[5,6,7] Tutkimuksissa lapsilla on todettu esiintyvän psyykkisesti kuormittavia ajatuksia siitä, ettei heitä uskota, etteivät he tiedä miten oikeudenistunnossa pitää käyttäytyä, tai etteivät he tiedä, miten tai mitä heille esitettyihin kysymyksiin pitäisi vastata.[8] Stressiä lapsille ovat aiheuttaneet myös toistuvat kuulemiset, tiukka vastakuuleminen, sosiaalisen tuen puute, sekä se, että tilanne on heille vieras.[9,10] Lasten kuulemisen olosuhteita selvittäneessä tutkimuksessa osoitettiin, että lavastetussa rikoksessa todistajina kuullut lapset kokivat enemmän stressiä yliopistolle simuloidussa oikeussalissa kuin koulussaan kuultuina.[11] Samassa tutkimuksessa haastattelussa lapset myös arvioivat, että kuuleminen oikeudessa olisi stressaavampaa, erityisesti silloin kun heitä itkettäisi tai heitä kuultaisiin tuntemattomien aikuisten toimesta. Tutkimus osoitti myös se, että stressi vaikuttaa kertomuksen sisältöön. Vapaassa palautuksessa ne lapset, joita oli kuultu heidän koululla, muistivat todistamastaan tapahtumasta enemmän ja tekivät vähemmän virheitä. Nämä tutkimushavainnot lapsilla ovat kokonaisuudessaan johtaneet siihen, että Yhdysvalloissa on kehitetty erilaisia ohjelmia, joiden avulla lapsia valmistellaan oikeudessa esiintymiseen.

Pykälän toisen momentin huomiot lapsen kuulemisen järjestämisestä ovat paikallaan. Pitäisin tarpeellisena harkita vielä sitä, olisiko psykologian alan asiantuntija-avustajan mahdollista toimia lapsen tukihenkilönä, joka ennen lapsen kuulemista antaa lapselle tietoa siitä, mitä oikeudessa tapahtuu ja miten siellä tulee esiintyä. Yksi keskeinen tehtävä tällaisella henkilöllä olisi arvioida lapsen mahdollista lojaalisuuksien ristiriitaa

[5] Nathanson, R., & Saywitz, K. J. (2003). The effects of the courtroom context on children's memory and anxiety. *The Journal of Psychiatry and Law, 31*, 67-98.
23. Quas JA, Wallin AR, Horwitz B, ym. (2009). Maltreated children's understanding of and emotional reactions to dependency court involvement. *Behavioral Sciences and the Law, 27*, 97–117.
[6] Rush, R., Quas, J. A., & McAuliff, B.D. (2013). Child witnesses' experiences of distress in criminal courts: Sources, consequences, and solutions. Teoksessa Miller, M. K., Bornstein, B. H. (Toim). *Stress, trauma, and wellbeing in the legal system* (s. 89-121). New York: Oxford University Press.
[7] Quas, J. A., Wallin, A.R., Horwitz, B., ym. (2009). Maltreated children's understanding of and emotional reactions to dependency court involvement. *Behavioral Sciences and the Law, 27*, 97–117.
[8] Davies, E., Henderson, E., Seymour, F.. (1997). In the interests of justice? The cross-examination of child complaints of sexual abuse in criminal proceedings. *Psychiatry, Psychology and Law, 4*, 217–229.
[9] Back, C., Gustafsson, P. A., Larsson, I. ym. (2011). Managing the legal proceedings: An interpretative phenomenological analysis of sexually abused children's experience with the legal process. *Child Abuse and Neglect, 35*, 50–57.
[10] Hobbs, S., Goodman, G. S., Oran, D., ym. (2014). Child maltreatment victims' attitudes about appearing in dependency and criminal courts: A preliminary study. *Child and Youth Service Review, 44*, 407–416.
[11] Saywitz, K. J., & Nathanson, R. (1993). Children's testimony and their perceptions of stress in and out of the courtroom. *Child Abuse and Neglect, 17*, 613-22.

kiintymyssuhteissaan sekä edistää lapsen mahdollisuutta tulla kuulluksi muun muassa siten, että lapsen mahdollista lojaalisuusristiriitaa helpotetaan.[12] Toivon myös, että sitä mahdollisuutta, että lasta kuultaisiin videolinkin välityksellä hänen koulustaan käsin esimerkiksi koulupsykologin läsnä ollessa ja tukemana, harkittaisiin.

3. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta

Esityksessä on esitetty lisättäväksi lakiin 2 §:n 2 momentti lapsen tahdon huomioon ottamisesta. Tältä osin ei esityksen sananmuodon osalta ole huomauttamista. Käytännössä haasteita asettaa laissa edelleen pysytettäväksi esitetty ao. pykälän 1 momentti, joka kuuluu: ”*Jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta, täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa. Täytäntöönpanoon ei myöskään saa ryhtyä vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtoonsa voidaan kiinnittää huomiota”*. Esitän lakivaliokunnan harkittavaksi, tulisiko mainittu 1 momentti esityksen 2 momentin muutoksen johdosta (*”Lapsen vastustuksen merkitystä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota erityisesti lapsen esittämiin perusteisiin vastustukselleen sekä siihen, voidaanko lapsen vastustuksen asiassa esille tulleet seikat huomioon ottaen katsoa perustuvan hänen itsenäiseen tahtoonsa”*) poistaa kokonaan. Näin siksi, että käytännön työssä tätä 12-vuoden ikärajaa käytetään toimistomme kokemuksen mukaan[13] usein lapsen vanhemman toimesta tietoisesti hyväksi pyrittäessä estämään tai rajoittamaan lapsen oikeutta toiseen vanhempaan. Usein tämä kokemuksemme mukaan tapahtuu, siten että vanhempi kertoo lapselle, ettei tämän tarvitse mennä toiselle vanhemman luokse 12 vuotta täytettyään. On myös huomioitava, että nyt muotoiltu uusi 2 momentti huomioi kattavasti lapsen itsenäisen tahdon huomioimisen iästä riippumatta, jolloin samalla huomioidaan lapsen yksilöllinen kehitys. Yleisen kehityspsykologisen tietämyksen mukaan varhaisnuoruus on seksuaalisen ja fyysisen kehityksen sekä ajattelun, maailmankäsityksen ja moraalikehityksen kulta-aikaa, jolloin vanhemmilla sukupuolesta riippumatta on varhaisnuorelle erityisen paljon annettavaa. Vanhemman kannustus ja tuki nuorelle tässä kehitysvaiheessa on ensisijaisen tärkeätä. Herätän tässä yhteydessä myös kysymyksen siitä, onko 12-vuoden ikä takuu sille,

[12] Karttunen, R. (2010). *Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa.* Acta Universitatis Tamperensis 1546: Tampere University Press.
[13] VT Jan-Olof Nyholm PsyJuridica Oy:n vastaava lakimies, henkilökohtainen tiedoksianto.

että nuorella on sen myötä aina kyky arvioida eri näkökulmia ja kyky tehdä itsenäisiä päätöksiä vailla vanhemman vaikuttamispyrkimyksiä? Lapsen kuulemisessa sen selvittäminen, missä määrin lapsen mielipide on itsenäinen, on erityisen haastavaa. Tällainen lakiin sisällytetty ”ikäraja” mahdollistaa lapseen vaikuttamaan pyrkivälle henkilölle lain tietoisen väärinkäytön mahdollisuuden.

Kunnioittaen,

Helinä Häkkänen-Nyholm

PsT, Oikeuspsykologian dosentti (ISY),
kriminaalipsykologian dosentti (HY), psykoterapeutti
Psykologi- ja lakiasiaintoimisto PsyJuridica Oy
Lönnrotinkatu 22 A
00120 Helsinki
puh. 0443511630
s.posti: helina.hakkanen-nyholm@psyjuridica.com